

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

19(28)

2019

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

TAUTOS TYRIMŲ IŠTAKOS IR ANTROPOLOGIJA

Sudarytoja VIDA SAVONIAKAITĖ

THE ROOTS OF THE STUDY OF PEOPLE AND
NATIONS AND ANTHROPOLOGY

Edited by VIDA SAVONIAKAITĖ

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2019

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – mokslinis etnologijos ir socialinės ir kultūrinės antropologijos žurnalas. Jame spausdinami recenzuojami straipsniai, konferencijų pristatymai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas pristato mokslo aktualijas ir skatina teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Lithuanian Ethnology: Studies in Social Anthropology and Ethnology – is a peer reviewed journal of ethnology and social and cultural anthropology. It publishes articles, conference presentations, book reviews and review articles, which may be in Lithuanian or English, primarily focused on Lithuania, Central and Eastern Europe. The journal represents current debates and engages in methodological discussions.

REDAKCIŅĖ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius / Editor-in-Chief)

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Jonathan Friedman

Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Jonathan Hill

Pietų Iliinojaus universitetas / Southern Illinois University, Carbondale, USA

Neringa Klumbytė

Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ullrich Kockel

Heriot-Watt universitetas / Heriot-Watt University, Edinburgh, UK

Orvar Löfgren

Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa

Lietuvos edukologijos universitetas / Lithuanian University of Educational Sciences, Vilnius, Lithuania

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKCIŅĖS KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Lietuvos istorijos institutas / Address of the Publisher: Redakcinės kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:

Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

Tel. / Phone: + 370 5 262 9410

<www.istorija.lt>

El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt

vytis.cubrinskas@vdu.lt

Žurnalas registruotas / The Journal indexed in:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate, Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Laidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S-LIP-19-58)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Vytis Čiubrinskas</i>)	5
Editorial (<i>Vytis Čiubrinskas</i>)	7
Atsisveikinant su Christianu Giordano / Obituary for Christian Giordano	9
<i>Christian Giordano</i>	
Politinis korektiškumas: antropologinė „geradarystės“ forma	11
Straipsniai / Articles	
Tautos tyrimų ištakos ir antropologija / The Roots of the Study of People and Nations and Anthropology	
<i>Vida Savoniakaitė</i>	
Įvadas. Tautos tyrimų ištakos ir antropologija	17
Introduction. The Roots of the Study of People and Nations and Anthropology. Summary	27
<i>Olga Mastianica-Stankevič</i>	
Mečislavo Davainio-Silvestraičio etnografija, tautosakos rinkimas ir lietuvių modernios tautos kūrimosi procesai	31
The Importance of Mečislavas Davainis-Silvestraitis' Ethnography and Folklore Collection in the Process of the Creation of the Modern Lithuanian People. Summary	48
<i>Vida Savoniakaitė</i>	
Jono Basanavičiaus požiūris į lietuvių tautos tyrimus, 1879–1927	51
Jonas Basanavičius' View on the Research of the Lithuanian Nation, 1879–1927. Summary	77
<i>Irma Šidiškienė</i>	
Iš Lietuvos etnologijos istorijos: aprangos tyrimo pagrindų paieškos	81
From the History of Lithuanian Ethnology: In Search of the Basics of Clothing Research. Summary	109
<i>Auksuolė Čepaitienė</i>	
Kultūriniai lietuviškumo vaizdiniai <i>Aušroje</i> ir moksliniai kontekstai	113
Cultural Images of Lithuanianess in <i>Aušra</i> and their Scientific Context. Summary	138

Kiti straipsniai / Other Articles

Rūta Staniulytė

- Piligrimystė Šiauriniu Šv. Jokūbo keliu: kelionių motyvai ir piligrimų santykiai 141
 Pilgrims on the Northern Way of St James: Motives and Relationships of Pilgrims. Summary 166

Dalia Sabaliauskienė

- Ritualinis mandagumas (*ta'ârof*) šiuolaikinio Irano visuomenėje ir tarpkultūrinėje komunikacijoje: Teherano šiaurinės dalies atvejis 169
 Ritual Courtesy (*ta'ârof*) in Contemporary Iranian Society and Intercultural Communication: The Case of Northern Tehran. Summary 188

Diskusijų forumas / Forum

Thomas A. Reuter

- World Anthropology and its Institutional Challenges: A History of the Transformative Impact of Democratic Internationalisation on the Discipline of Anthropology 191
 Pasaulinė antropologija ir jos instituciniai iššūkiai: demokratiškos internacionalizacijos poveikio antropologijos disciplinai istorija. Santrauka ... 204

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

- Ethnologie française. Lituanie. Une anthropologie face à l'Histoire. V. Čiubrinskas (éd.), M. Segalen et al. (réd.) (*François Rugg*) 207
 Monika Frėjutė-Rakauskienė, Neringa Klumbytė, Andrius Marcinkevičius, Kristina Šliavaitė. Socialinis ir istorinis teisingumas daugiaetninėje Lietuvos visuomenėje: sampratos, patirtys ir kontekstai (*Dovilė Budrytė*) 210
 Yearbook of Balkan and Baltic Studies. E. Anastasova, M. Kõiva, Ž. Šaknys (eds) (*Audronė Daraškevičienė*) 214

Konferencijos / Conferences

- XIV SIEF kongresas Santjago de Komposteloje (Ispanija) (*Jonas Mardosa, Skaidrė Urbonienė, Žilvytis Šaknys*) 221
 IUAES 2019 kongresas Poznanėje – atsakas į disciplinai kylančias grėsmes (*Auksuolė Čepaitienė, Vytis Čiubrinskas, Aušra Teleišė, Vytautas Tumėnas*) 224
 SIEF II tarptautinė vasaros mokykla doktorantams Škotijoje (*Vaida Rakaitytė*) 229
 Seminaras Angelės Vyšniauskaitės gimimo šimtmečiui paminėti (*Rasa Paukštytė-Šaknienė*) 231

In Memoriam

- Stasys Gutautas 1954–2018 (*Jonas Mardosa*) 235

atvirą rengiamo stendinio pranešimo priegą internete ir suteikė galimybę visiems dalyviams pateikti informaciją, nuotraukas ar pastabas nuotoliniu būdu. Komandinis tarptautinis darbas buvo mano antroji turtinga patirtis, kai neišeidami iš namų toliau dirbome bendrais tikslais. Kita vertus, pats

susitikimas su dalyviais *SIEF* kongrese Ispanijoje, praėjus 10 mėnesių po vasaros mokyklos Škotijoje, dar labiau sustiprino bendruomeniškumo jausmą – net pusė mūsų skaitė individualius pranešimus įvairiose sesijose ir mes palaikėme vieni kitus klausydamiesi, diskutuodami.

Vaida Rakaitytė

Seminaras Angelės Vyšniauskaitės gimimo šimtmečiui paminėti

2019 m. gegužės 15 d. Lietuvos etnologai rinkosi į Lietuvos istorijos institutą neeiline proga – prisiminti vieną iškiliausių Lietuvos etnologų – Angelę Vyšniauskaitę – jos gimimo šimtmečio paminėjimo proga rengiamą seminarą. Prisiminti talentingą mokslininkę, puikią pedagogę, aktyvią visuomenininkę, kuriai, kaip ir daugeliui tos kartos etnologų, etnografija / etnologija buvo ne tik darbas, bet ir gyvenimo būdas. Nors formaliai A. Vyšniauskaitė institute nebedirbo nuo 1993 m. (pradėjo dirbti 1948 m.), tačiau nuo etnologijos nė per žingsnį nebuvo atitolusi iki pat mirties. Ji noriai dalinosi sukaupta moksline ir gyvenimiška patirtimi su doktorantais, kolegomis ir visais, kam buvo svarbus šis mokslas. Džiugu, kad ji vis dar prisimenama ne tik šia proga, bet ir dažną dieną. Tai jos surinkta etnografinė medžiaga ar mokslinėmis publikacijomis besiremiantis bakalauro ar magistro darbą rašantis studentas, mokytojas ar kultūros darbuotojas, mokslininkas ar šiaip žmogus, besidomintis Lietuvos etnine kultūra. Be to, net ir pastarųjų metų mokslinės publikacijos rodo, kad jos darbais remiasi ne tik etnologai ar tautosakininkai, bet ir istorikai, archeologai, teisininkai ir kitų mokslo sričių specialistai.

Į šiai progai skirtą seminarą susirinko įvairių kartų mokslininkai, muziejininkai

ir ją pažinoję žmonės. Sveikinimo žodį tarusios LII direktoriaus pavaduotojos Zitos Medišauskienės nuomone, labai svarbu prisiminti tos kartos žmones, tiek etnologus, tiek istorikus, padariusius tokius fundamentalius darbus, kurių belieka pavydėti dabartinei kartai. Jų indėlis į mokslo raidą buvo nepaprastai svarus. Kartu tai proga, pažymėjo ji, ne tik prisiminti etnologę A. Vyšniauskaitę, bet ir visiems susirinkusiems pabendrauti.

A. Vyšniauskaitės nuveiktų darbų analizę pradėjo Rasa Paukštytė-Šaknienė trumpai apžvelgdama jos esminius gyvenimo faktus, mokslinius darbus, pedagoginės bei visuomeninės veiklos rezultatus. Profesorės mokslinį palikimą sudaro gausybė įvairaus pobūdžio darbų – 11 monografijų ir daugiau kaip 700 mokslinių publikacijų. Jos darbai pasižymi mokslinių interesų įvairove, tačiau turbūt daugiausia dėmesio bei publikacijų, R. Paukštytės-Šaknienės nuomone, susilaukė šeimos ir linininkystės bei jų papročių tyrimai. 1955 m. Maskvoje ji apgynė kandidatinę (dabar daktaro) disertaciją „Lietuvių kolūkiečių šeimos butis“. Šiame darbe daug vietos buvo skirta šeimai. Tai davė pradžią tolesniems lietuvių šeimos tyrinėjimams Lietuvoje. 1964 m. A. Vyšniauskaitė redagavo ir kartu su kolegomis publikavo leidinį *Lietuvių*

etnografijos bruožai. Parašė apie šeimos, jos buities ir papročių, bendruomeninių ir kalendorinių papročių tradicijoms skirtus šios knygos skyrius (apie trečdalį bendro darbo teksto). Leidinys buvo pastebėtas ir užsienio mokslininkų, todėl susilaukė nemažai recenzijų. Ši knyga siejama su etnologijos gimimu, iki šiol gausiai cituojama ir neprarandanti savo vertės. 1965 m. „Soviet Anthropology and Archaeology“ leidinyje išleista jos studija „Lietuvių kolūkiečių šeima“. 1967 m. buvo publikuota knyga *Lietuvių šeimos tradicijos*. Tai pirmoji knyga skirta lietuvių gyvenimo ciklo papročiams. Šeimos papročių tyrimėjimus autorė tęsė publikuodama darbus knygų serijoje „Iš lietuvių kultūros istorijos“ bei atskiruose Lietuvos regionų kaimo kultūrai skirtuose leidiniuose. 1981 m. publikuota studija „Vestuvės Suvalkijos kolūkiniame kaime“ knygoje *Šiuolaikinis Suvalkijos kaimas*, o 1985 m. vėl nauja studija – „Žemaičių vestuvės“ knygoje *Šiuolaikinis Žemaitijos kaimas* (šių leidinių bendra autoriai I. Butkevičius, V. Kulikauskienė, M. Miliuvienė). Čia analizuojami XX a. 6–8 dešimtmečių papročiai, o tyrinėjant Žemaitijos papročius, daug dėmesio skirta ir XVIII a. pabaigos–XX a. pradžios vestuvių papročių ištakoms atskleisti. 1995 m. A. Vyšniauskaitė kartu su dviem autoriais (P. Kalniumi ir R. Paukštyte) išleido šeimos tyrinėjimams skirtą monografiją *Lietuvių šeima ir papročiai*. Didelė dalis šios knygos parašyta A. Vyšniauskaitės. 2008 m. (jau po mirties) išėjo antrasis šios knygos leidimas. Kita mokslininkės pasirinkta mokslinių interesų sritis – lietuvių linininkystės tyrinėjimai. Pirmoji studija „Lietuvių valstiečių linininkystė“ buvo moksliskai brandus darbas (knygoje *Valstiečių linininkystė ir transportas*, 1977). Savo verte nenusileidžia ir linininkystės papročiams skirta studija „Lietuvių linininkystės papročiai“ (knygoje *Valstiečių verslai*, 1985). Tarptautinį linininkystės tyrimų

pripažinimą lėmė gerai Europos etnologų bendruomenės įvertintas *Pabaltijo žemdirbystės atlasas* (1985). A. Vyšniauskaitė buvo skyriaus apie linininkystę pagrindinė autorė ir redakcinės kolegijos narė. Šia tema 1993 m. balandžio 16 d. buvo apginta habilituoto daktaro disertacija („Lietuvos linininkystė – XVIII–XX a. pirmojoje pusėje: Inventorius ir papročiai“).

Šeimos ir linininkystės temų analizei ir buvo skirti du šio seminaro pranešimai – Petro Kalniaus „Lietuvių tradicinės šeimos vaizdas A. Vyšniauskaitės darbuose“ ir Jono Mardosos „A. Vyšniauskaitės linininkystės tyrinėjimai“. P. Kalnius, kalbėdamas apie A. Vyšniauskaitę kaip vieną iškiliausių lietuvių etnologų, taip pat pritarė, jog tenka susimąstyti, kurioje mokslinių tyrimų srityje ji yra palikusi ryškiausių pėdsaką – šeimos ar linininkystės. P. Kalniaus nuomone, vis dėlto ji visuomenei daugiausia žinoma kaip šeimos ir jos papročių tyrinėtoja. Savo mokslinę karjerą pradėjusi šia tema ja ir užbaigė. Apie šeimą yra parašiusi daug mokslinių bei mokslo populiarinimo straipsnių, skaičiusi galybę paskaitų mokslo bei plačiajai visuomenei. Apžvelgdamas šioje srityje nuveiktus darbus, kaip vieną ryškiausių jos nuopelnų įvardino tai, kad ji ėmėsi verifikuoti senuosiuose lietuvių šaltiniuose esančius lietuvių šeimos papročių aprašymus. Nors anksčiau juos buvo analizavę Juozas Baldžius ir Juozas Jurginis, tačiau P. Kalniaus nuomone, tik bendrais bruožais. A. Vyšniauskaitė šiuos šaltinius nagrinėjo kiekvieną atskirai mėgindama analizuoti, kas jų aprašymuose yra tikra, o kas išmanyta. Tačiau pasak P. Kalniaus, daugiausia etnologė yra nuveikusi tyrinėdama naujųjų laikų šeimą (XIX–XX a.), jos papročius, t. y. rinkdama medžiagą etnografinių lauko tyrimų metu ir rašydama mokslinius darbus. Taip pat pažymėjo, kad ji pirmoji mėgino nustatyti šeimos struktūrines ribas ir suformuluoti šeimos apibrėžimą etnologiniu po-

žiūriu. P. Kalnius įvardijo ir nemaža kitų A. Vyšniauskaitės ilgametės kūrybinės veiklos nuopelnų. Be to, pažymėjo, kad visus mokslinius tekstus ji stengėsi rašyti lyriškai, poetiškai, todėl jos darbai lengvai skaitomi. Į šį A. Vyšniauskaitės rašymo savitumą atkreipė dėmesį ne vienas seminaro kalbėtojas.

J. Mardosa savo kalbą pradėjo visiems primindamas, kad A. Vyšniauskaitė buvo pirmoji Tarybų Lietuvos etnografė etnologė kurios darbas „Lietuvių kolūkiečių šeima“ buvo išverstas į anglų kalbą ir 1965 m. publikuotas „Soviet Anthropology and Archaeology“ leidinyje. Apžvelgdamas jos atliktus linininkystės tyrimus, pasidalino ir savo prisiminimais iš bendrų ekspedicijų. Atkreipė dėmesį, kaip ekspedicijų metu A. Vyšniauskaitė nuoširdžiai bendraudavo su žmonėmis, nepraeidavo nė pro vieną jo nepakalbinusi. Jos tyrimai buvo paremti didžiuliu surinktos etnografinės medžiagos kiekiu. O tai davė puikius rezultatus ir, J. Mardosos nuomone, linininkystei skirti darbai yra nesenstantys, neprarandantys savo vertės iki dabar. Be to, kokybiškai ir lengvai rašė.

Daug metų asmeniškai bendravusi su profesore Elvyda Lazauskaitė pasidalino savo prisiminimais ir išvalgomis pranešime „Profesorės Angelės Vyšniauskaitės darbų reikšmė etnografini muziejinkystei“. E. Lazauskaitė papasakojo apie ilgametę A. Vyšniauskaitės draugystę su Lietuvos nacionalinio muziejaus etnografais, tarp kurių turėjo ištikimų kolegų, bendraminčių. Reikšminga ir tai, kad po profesorės mirties šiam muziejui buvo perduotas A. Vyšniauskaitės asmeninis archyvas. Į muziejų buvo atgabenta apie 10 dėžių įvairių rankraščių – tai straipsnių kopijos, dienoraščiai, nebaigta rašyti bibliografija ir pan. Viename iš ten esančių rankraščių buvo surašytos A. Vyšniauskaitės išvalgos – koks ateityje turėtų būti muziejus. Šiomis A. Vyšniauskaitės surašytomis

mintimis ir pasidalino E. Lazauskaitė. Taip pat parodė nuotraukas, fiksuotas muziejų, bendrų kelionių metu ir pan.

Apibendrinama seminare kalbėjusiųjų pasisakymus R. Paukštytė-Šaknienė atkreipė dėmesį į kitą, ne mažiau reikšmingą A. Vyšniauskaitės veiklą – ilgametį dalyvavimą etnografinėse ekspedicijose. Nuo 1955 iki 1995 m. į Istorijos instituto bibliotekos Etnografijos fondą ji atidavė saugoti 68 bylas. Per kelis dešimtmečius surikta etnografinė medžiaga sudaro apie 12 000 lapų. Seminaro metu R. Paukštytė-Šaknienė daugiau dėmesio skyrė jos sovietmečiu atliktiems etnografiniams lauko tyrimams. Pažymėdama jų išliekamąją vertę teigė, kad per daugelį aktyvaus darbo metų A. Vyšniauskaitės sukaupė, savo ranka užrašė ir į mokslinę apyvartą įdiegė daug etnografinės medžiagos įvairiomis temomis. Atkreipė dėmesį, kad tuo metu vykdytos ekspedicijos už tuometinės Lietuvos TRS ribų (Baltarusijoje, Lenkijoje) turėjo ne tik mokslinį, bet ir tautinį kryptingumą. Tai buvo unikali proga užfiksuoti dar išlikusį lietuvių kultūros palikimą, konstatuoti tuometinę situaciją bei prisidėti prie lietuviybės išsaugojimo lietuvių etninėse žemėse. Reikšmingas indėlis į etnologijos mokslą – etnografinės medžiagos fiksavimas Lietuvoje ir už jos ribų, o tai leido praplėsti etninių realijų ribas ir prisidėti prie Lietuvos tapatybės išsaugojimo sovietinio režimo metais. Prisiminimai apie profesorę buvo iliustruoti Etnografijos fonde saugomomis etnografinių ekspedicijų nuotraukomis, kuriose A. Vyšniauskaitė aktyvi ekspedicijų dalyvė.

Po vykusių mokslinių diskusijų, buvę kolegės ir bendraminčiai noriai dalinosi asmeniniais prisiminimais, ypač iš bendrų etnografinių ekspedicijų. Jie leido prisiminti A. Vyšniauskaitę ne tik kaip mokslininkę, bet ir kaip šiltą, draugišką moterį, kuri nuoširdžiai bendravo ne tik su kolegomis, bet ir ekspedicijų metu mokėjo mielai ir paprastai prakalbinti pateikėjus.

Taip pat R. Paukštytė-Šaknienė paminėjo, kad A. Vyšniauskaitė aktyviai reikėsi įvairiose srityse, taip pat populiarino lietuvių etninę kultūrą. Atsakingai dirbo puoselėdama lietuvių etninę kultūrą, dalyvaudama Etninės kultūros globos taryboje

prie Lietuvos Respublikos Seimo. Rengė ekspertizes kuriant naujus etninės kultūros globos įstatymus. Buvo šios tarybos leidinio „Etninė kultūra“ redakcinės kolegijos pirmininkė, taip pat žurnalo „Liaudies kultūra“ redakcinės kolegijos narė.

Rasa Paukštytė-Šaknienė

Lietuvos istorijos instituto mokslinis žurnalas „Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos“ leidžiamas vietoj nuo 1996 metų ėjusios etnologinių monografijų ir studijų serijos „Lietuvos etnologija“. Čia publikuojami Lietuvos ir užsienio etnologų ir antropologų straipsniai, recenzijos, mokslinė informacija, atskleidžiamos mokslinio gyvenimo realijos. Šis numeris – specialus teminis: „Tautos tyrimų ištakos ir antropologija“, jo sudarytoja – Vida Savoniakaitė.

ISSN 1392-4028

Mokslinis tęstinis leidinys

Lietuvos etnologija 19(28)
Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos
2019

Redaktorė *Aldona Radžvilienė*
Dailininkė *Audronė Uzielaitė*
Maketuotoja *Žydronė Jakonytė*
Anglų kalbos redaktorius *Joseph Everatt*
Vertėja iš anglų kalbos / į anglų kalbą *Dalia Cidzikaitė*

2019 12 20. 16,38 leidyb. apsk. Tiražas 150 egz.
Išleido Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5, 01108 Vilnius
Spausdino UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13B, Vilnius